

**9-ORTADOĞU HALKLARININ TARİHİ, KAYNAKLARI, SORUNLARI, GÜNÜMÜZDEKİ
DURUMU VE GELECEĞİ**
**9-HISTORY, RESOURCES, PROBLEMS, PRESENT STATUS AND FUTURE OF MIDDLE EAST
PEOPLES**

Ali Yılmaz, yilmazali06@gmail.com

ÖZ

Ortadoğu, genel olarak Türkiye'yi, İran'ı, Mısır'ı ve Suudi Arabistan adasını bir bütün olarak kapsayan bir alanı temsil etmektedir. Ancak, bu terim, 20. yüzyılın başlarında başlayan Yakın Doğu teriminin (Uzak Doğu'nun aksine) yerini almak üzere daha geniş bir kullanıma girmiştir. "Büyük Orta Doğu" kavramı ise Mağrip, Sudan, Cibuti, Somali, Komorlar, Afganistan, Pakistan ve bazen Trans-Kafkasya ve Orta Asya'yı kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Ortadoğu'nun günümüzdeki devletlerini/rejimlerini iki kategoride tanımlamak mümkündür. **Birinci kategori**, başkalarının küresel kaygıları uğruna kendi bölgelerindeki çatışmalara gönüllü vekâlet eden ülkelerdir. Bunlar Suudi Arabistan, Katar, Körfez ülkeleridir. **İkinci kategoride** ise kadim sömürgeci kültüre karşı dirençli ve bu yüzden cezalandırılan ülkelerdir. Türkiye, Mısır, Tunus, Filistin, Cezayir, Libya, Suriye gibi ülkeler ve halkları bazı farklılık gösterebilir de böyle bir kategoride değerlendirilebilirler.

Orta Doğu, uygarlığın beşiği olarak kabul edilir. İlk yerleşik yaşama başlama, ilk tarım, ilk tapınaklar, hayvanların ilk kez evcilleşmesi Ortadoğu'ya özgüdür. Cebir ve satranç Ortadoğu toplumlarının bir tutkusu olarak gelişmiştir. Dünyanın en eski uygarlıkları Mezopotamya'da yeşermiştir. Ortadoğu'da konuşanların sayısı bakımından **en önemli beş dil** Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe ve İbranicedir. Semavi üç dinin ortaya çıktığı alan, yine Ortadoğu'dur. Dünya'nın en zengin enerji kaynakları başta olmak üzere, doğal kaynakları Ortadoğu'da yer almaktadır.

Ortadoğu, yeryüzünde yaşanabilecek bütün uyuşmazlıkların, bütün gerilimlerin şu veya bu şekilde yaşam alanı bulduğu, bu gerilim ve uyuşmazlıklara yataklık yapan bir bölgedir. Ortadoğu'nun tarihine bakıldığında, huzurun geliştiği bazı dönemler olmasına karşın, genel olarak etnik ve dini savaşların hüküm sürdüğü bir bölge olduğu söylenebilir. Ortadoğu'da ilk ayrışmalar etnik kimliklere dayalı olmasına karşın, daha sonra aynı dinin farklı mezhepsel kimlikleri de bu ayrışmaya eşlik etmiştir. Son on yılda yaşananlarla birlikte tanımlanırsa, bugünün Ortadoğu'su, ABD ve Batı'nın sömürgeci heveslerine kurban edilen, gericilik kışkırtıcılığı soluk borusu tıkanan, günlük yaşamına bombaları, ölümü ve göçü ekleyen halkların coğrafyası olduğu söylenebilir. Bu çatışmaların sonucu olarak, Ortadoğu halkları, dünyanın en zengin kaynakları üzerinde sersefil yaşamaya devam etmektedir.

Günümüzde Ortadoğu'daki sorunların çözülmesi ve barışın sağlanması girişimlerinden çok kısa bir süre içinde sonuç alınması mümkün görülmemektedir. Çünkü emperyalist odakların çıkar kavgası buna izin vermez. Ancak mevcut durum da sürdürülemez. Şimdilik devletler arasında barışı önceleyen görüşmelerin başlatılması gelecek için bir umut ışığı olabilir. Gerçek barış ise, totaliter yönetimlerin elendiği bir ortamda yeşerir. Ortadoğu halkları dünyanın gözü önünde sersefil ve vekâlet savaşlarının piyonları olarak yaşamak istemiyorlarsa, Avrupa Birliği gibi, etnik ve dini kimliklerini de koruyarak, özgür iradeleri ile ayrıştırıcı değil birleştirici ve laik, demokratik, insan haklarına saygılı, evrensel hukukun egemen olduğu bir düzen içinde birlikte yaşamaları mümkündür.

Anahtar sözcükler: Ortadoğu halkları, tarihi, kaynakları, sorunları ve geleceği

ABSTRACT

The Middle East generally represents an area that includes Turkey, Iran, Egypt and the island of Saudi Arabia as a whole. However, the term has come into wider use to replace the term Near East (as opposed to the Far East) that began in the early 20th century. The term "Greater Middle East" is used to encompass the Maghreb, Sudan, Djibouti, Somalia, Comoros, Afghanistan, Pakistan and sometimes Trans-Caucasus and Central Asia. The current states/regimes of the Middle East can be defined in two categories. **The first category** is countries that voluntarily represent conflicts in their own regions for the sake of the global concerns of others. These are Saudi Arabia, Qatar, Gulf countries. **In the second category**, they are countries that are resistant to the ancient colonial culture and are punished for it.

Although countries and peoples such as Türkiye, Egypt, Tunisia, Palestine, Algeria, Libya, Syria differ, they can be evaluated in such a category.

The Middle East is considered the cradle of civilization. The first settled life, the first agriculture, the first temples, the first domestication of animals are unique to the Middle East. Algebra and chess developed as a passion of Middle Eastern societies. The world's oldest civilizations flourished in Mesopotamia. **The five most important languages** in terms of the number of speakers in the Middle East are Arabic, Persian, Turkish, Kurdish and Hebrew. The area where the three monotheistic religions emerged is again the Middle East. The world's natural resources, especially the richest energy resources, are also located in the Middle East.

The Middle East is a region where all the conflicts and tensions that can be experienced in the world come to life in one way or another, which harbors these tensions and conflicts. Looking at the history of the Middle East, it can be said that although there were some periods when peace developed, it was generally a region where ethnic and religious wars prevailed. Although the first divisions in the Middle East were based on ethnic identities, later on, different sectarian identities of the same religion accompanied this division. If it is defined together with what has happened in the last decade, it can be said that today's Middle East is the geography of peoples who were sacrificed to the colonial ambitions of the USA and the West, whose windpipe was blocked in the grip of reaction, and who added bombs, death and migration to their daily lives. As a result of these conflicts, the peoples of the Middle East continue to live in misery over the world's richest resources.

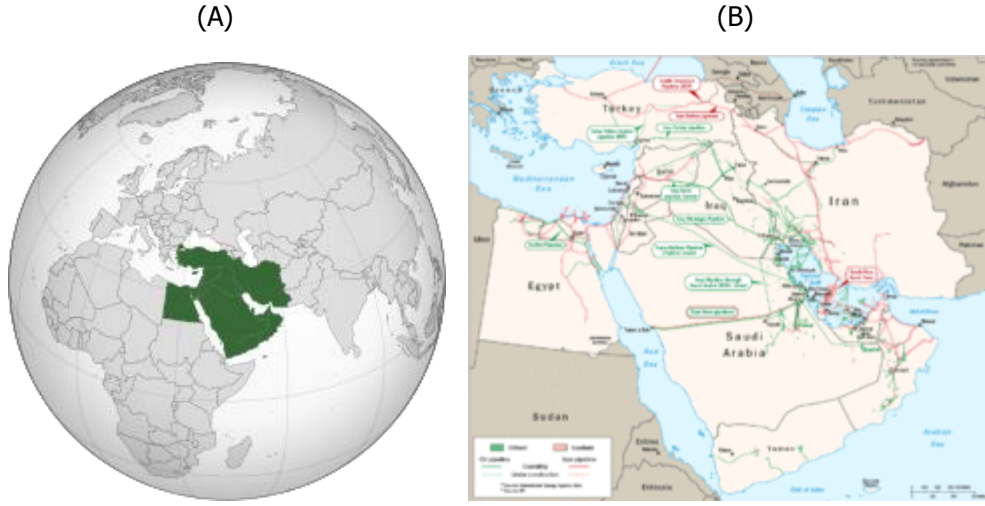
Today, it is not possible to reach the peace as a result in a very short time from the attempts to solve the problems in the Middle East. Because the conflict of interests of the imperial powers does not allow this. However, the current situation is unsustainable. For now, the initiation of peace-prioritizing talks between the states may be a light of hope for the future. True peace thrives in an environment where totalitarian governments are eliminated. If the peoples of the Middle East do not want to live in front of the world as the pawns of scumbags and proxy wars, it is possible for them to live together with their free will in a secular, democratic, respectful of human rights, universal law rule, preserving their ethnic and religious identities, like the European Union.

Key words: Middle Eastern peoples, history, resources, problems, in future

GİRİŞ

Orta Doğu, Afrika-Avrasya'da genellikle Batı Asya'yı (Güney Kafkasya hariç), Mısır'ı (kısmen Kuzey Afrika'da) ve Türkiye'yi (kısmen Balkanlar'da) kapsayan kıtalararası bir bölgedir (Şekil 1). Orta Doğu ülkelerinin çoğu (18 ülkeden 13'ü) Arap devletlerini temsil etmektedir. Bölgedeki en kalabalık ülkeler Mısır, İran ve Türkiye iken, Suudi Arabistan alan bazında en büyük Orta Doğu ülkesidir (Vikipedi, 2022). Günümüzde ise Ortadoğu dar anlamda kullanılmakta ve Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerle (Yunanistan hariç) bunlara komşu olan ülkeleri ifade etmektedir. İçeriği ve sınırları açıkça belirlenmemiş başka bir coğrafi kavram olan Yakındoğu da günümüzde Ortadoğu ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Ortadoğu karşılığında yakın yıllarda Güneybatı Asya ifadesine yer verenler olmuşsa da Ortadoğu'nun yerini tutamamıştır. Ortadoğu'nun çekirdeğini Müslüman Arap dünyasının oluşturduğu genellikle kabul edilir. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ortadoğu> 25 Ağustos 2022).

Ortadoğu devletlerini/rejimlerini iki kategoride tanımlamak daha doğru olur (Rencüzoğulları, 2022). **Birinci kategori**, başkalarının küresel kaygıları uğruna kendi bölgelerindeki çatışmalara gönüllü vekâlet eden ülkelerdir. Bunların başında Suudi Arabistan, Katar, Körfez ülkeleri gelir. Bu rejimler, kendi ülkelerinde halkın en ufak bir hak talebini faşist yöntemlerle bastırırken, yani kendi bahçelerinde özgürlüğün bir tek kıvılcımına izin vermezlerken bölgedeki başka ülkelere cehennem ateşini taşımakta bir an bile tereddüt etmeyenlerdir. **İkinci kategoride** ise kadim sömürgeci kültüre karşı dirençli ve bu yüzden cezalandırılan ülkelerdir. Türkiye, Mısır, Tunus, Filistin, Cezayir, Libya, Suriye gibi ülkeler ve halkları farklılık gösterebilir de böyle bir kategoride değerlendirilebilirler.

Şekil 1. Ortadoğu'nun Dünya'daki konumu (A); Gaz ve petrol boru hatlarını da gösteren genel haritası (B); Vikipedi, 2022).

Ortadoğu, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi deniz ağırlıklı strateji güden güçler için rakip güçlerin hâkimiyetine bırakılmaması gereken bir savunma hattıdır ve aynı zamanda Avrasya içlerine ve kıyı denizlerine yönelik stratejik egemenlik için gerekli bir üs konumundadır. Dünyada birinci derecede önemli dokuz stratejik deniz geçiş yolundan beşi (İstanbul ve Çanakkale boğazları, Süveyş Kanalı, Aden ve Hürmüz geçişleri) bu bölgede yer almaktadır. Hava jeopolitiği bakımından da Ortadoğu merkezî bir konumda bulunmaktadır (Davutoğlu, 2001).

Konuşanların sayısı bakımından **en önemli beş dil** Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe ve İbranicedir. Arapça ve İbranice, Afro-Asyatik dil ailesini, Farsça ve Kürtçe Hint-Avrupa dil ailesini, Türkçe ise Ural-Alтай dil ailesini temsil etmektedir. Ayrıca Orta Doğu'da yaklaşık 20 dolayında azınlık dili de konuşulmaktadır.

Jeostratejik, jeokültürel ve jeoekonomik önemi dolayısıyla dünyaya hâkim olmak isteyen her küresel güç, Ortadoğu'ya sahip olmak istemiştir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ortadogu> ;25 Ağustos 2022).

Büyük Ortadoğu, 21. yüzyılın ilk on yılında ikinci Bush yönetimi tarafından Müslüman dünyasına ait çeşitli ülkeleri, özellikle İran, Türkiye, Afganistan ve Pakistan'ı ifade etmek için tanımlanan siyasi bir terimdir (Ottaway, 2021). Başlangıçta, **Büyük Ortadoğu Projesi** (BOP)'inde biri siyasi, diğeri ekonomik olmak üzere iki temel hedef belirlendi. Siyasi hedef, Filistin direnişine destek veren ülkelerin belini kırıp İsrail'in güvenliğini bölge rejimleri eliyle garantilemekti. İkinci hedefi ise Ortadoğu'nun doğalgazını Avrupa'ya taşımak ve böylece Batı'nın enerji konusunda Rusya'ya bağımlılığını en aza indirmektir. BOP içinde 22 Arap ülkesi ve yanı sıra beş de Arap olmayan ama İsrail dışında dördünün yine Araplar gibi Müslüman olduğu Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan ilave edilince toplam 27 ülke yer almaktadır (Alptekin, 2022).

Ne var ki, ABD ve Rusya Federasyonu Ortadoğu'dan tümüyle çekilmedikçe mevcut toplumsal huzursuzluk dinmeyecektir. ABD Orta Doğu'da kaybettiği toplumsal desteğin neden olduğu güç kaybını, kuvvet kullanarak kapatmaya çalışacak ve bölgedeki meşruiyetini iyice yitirecek gibi görünmektedir. Bu durum, Orta Doğu'da ABD varlığını zamanla yitireceği, hatta ABD'nin dünya egemenliğini sonlandıracağı bir durak olacaktır. Bu aşamada bölge için en önemli husus, Ortadoğu'nun kendi kaderini ne ölçüde kendi eliyle çizebileceği konusudur.

İşte bu makale, Ortadoğu halklarının kendi kaderlerini belirlerken gözetilmesi gereken tarihi gerçekleri, temel çelişkileri, doğal kaynakları, günümüzdeki durumu ve geleceği birlikte irdelemek amacıyla tarihe not düşmek üzere sunulmaktadır.

ORTADOĞU'NUN KISA TARİHİ

Orta Doğu, uygarlığın beşiği olarak kabul edilir. Ortadoğu'da MÖ 10-12.000' de, yani Neolitik dönemde Göbeklitepe'de ilk yerleşik yaşama tanık olunmuştur. Avcı ve toplayıcı kabilelerin tarım ile tanışması, hayvanların evcilleşmesi, ilk tapınakların yapılması ve mimari yapıların tasarımı bu dönemi karakterize etmektedir.

Ortadoğu, antik dönemden itibaren tarım potansiyeli ve ana ticaret yolları hattı olarak önemli bir bölgeydi. Tarih içinde gerek Mezopotamya ve Nil havzalarının gelişmiş tarım toplumları, gerekse Afro-Avrasya ana kıtası içindeki bütün ulaşım ve ticaret yollarının bölge ile doğrudan ya da dolaylı biçimde ilişkili olması Ortadoğu'yu uluslararası ekonomi-politiğin merkezi yapmıştır.

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/ortadogu> ;25 Ağustos 2022).

Antik dönemde dünyanın en önemli bilim ve teknolojinin akışı, Antik Yunan, Mezopotamya ve Mısır uygarlıkları arasında olmuştur. Cebir ve satranç Ortadoğu halklarının sayesinde gelişti.

Dünyanın en eski uygarlıkları olan Mezopotamya (Sümer, Akad, Asur ve Babil), Antik Mısır ve Levant'taki Kiş, hepsi eski Yakın Doğu'nun Bereketli Hilal ve Nil bölgelerinden kaynaklandı. Bunları Küçük Asya'nın Hitit, Yunan, Hurri ve Urartu uygarlıkları izledi; İran'daki Elam, Pers ve Med medeniyetlerinin yanı sıra Levant medeniyetleri (Ebla, Mari, Nagar, Ugarit, Kenan, Arami, Mitanni, Phoenicia ve İsrail) ve Arap Yarımadası (Magan, Sheba, Ubar).

Yakın Doğu, önce büyük ölçüde Asur İmparatorluğu altında birleşti. Bölge daha sonra Ahemeniş İmparatorluğu, Makedonya İmparatorluğu, İran imparatorlukları (yani Pers ve Sasani İmparatorlukları), Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu adları altında birleştirildi. Yakın Doğu, Roma İmparatorluğu'nun entelektüel ve ekonomik merkezi olarak hizmet etti ve Sasani İmparatorluğu üzerindeki çevresi nedeniyle son derece önemli bir rol oynadı. Böylece Romalılar, bölgeyi Sasani ve Bedevi baskınlarından ve istilalarından korumak amacıyla bölgeye beş, altı lejyon yerleştirdiler (Vikipedi, 2022).

Ortadoğu ayrıca Yahudilik (MÖ 1200), Hristiyanlık (MS 1. Yüzyıl) ve İslam (MS 7. Yy) dâhil olmak üzere birçok büyük dinin yaşandığı bir alandır. Araplar bölgedeki çoğunluğu temsil eden etnik grubu oluşturmaktadır. Çoğunluk gözetilirse ardından sıra ile Türkler, Persler, Kürtler, Azeriler, Kıptiler, Yahudiler ve Süryaniler izlenmektedir (Vikipedi, 2022).

Bizans İmparatorluğu'nun çöküşünü izleyen dönemde Osmanlı İmparatorluğu sahne aldı. Haçlı savaşları ile belirginleşen jeo-kültürel ayrışma Osmanlı döneminde de devam etmiş, XIX. yüzyılda sömürgeciliğin yayılması ve Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla birlikte, ağırlıklı olarak Batılı emperyalistler kültürel ve dinî bakımdan Ortadoğu'ya egemen olmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde ve günümüzde emperyalistler arasında misyonerlik ve eğitim başta olmak üzere çeşitli faaliyetlerde yoğun bir rekabet yaşanmaktadır.

I. Dünya savaşı ve sonrasında, özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde gerçekleşen kurtuluş savaşı sırasında, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere emperyalist odaklar, Ortadoğu'daki kaynaklarını paylaşmak için bölgede etnik ve dini kimlikleri nasıl ayırttığı belgeleriyle bilinmektedir (Güztoklusu, 2013).

Kendi çağının çok daha ötesini gören Atatürk, Irak'ta Kerkük Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti öncülüğünde gelişen direnişin yanı sıra Suriye, Filistin ve hatta Yemen'de meydana gelen Kuvva-i Milliye türü antiemperyalist direnişleri desteklemiştir. Bu destek, 26 Mayıs 1919 **Süleymaniye Direnişi**; 3 Haziran 1020 **Telafer Direnişi** (*Telafer çevresindeki çatışmalar, kesintili biçimde çete savaşları şeklinde bir yıla yakın sürmüş, Sakarya Savaşı sırasında buradaki direnişçi güçler, Batı Cephesi'ne gidince 1921 yazında durmuştur*) devam etmiştir. Söz konusu bu direnişlerle birlikte, 31 Ağustos 1922 **Derbent Zaferi** de Cumhuriyet'in gölgede kalan kahramanlarında **Ali Şefik Özdemir**'in çabalarıyla gerçekleşmiştir (*Doğu cephesi için Kazım Karabekir, Batı Cephesi için İsmet Paşa ve Ali Fuat Cebesoy neyse, sınır ötesi Suriye-Irak bağlantılarıyla birlikte Güney Cephesi için Özdemir Bey O'dur*). İşte O dönemde Atatürk, Ortadoğu Projesini, **'Elcezire Konfederasyonu'** adı altında tanımlamış ve bu projeyi içe dönük bir bölünme aracı gibi değil, dışa dönük bölgesel bir bütünleşme aracı olarak değerlendirmiştir. On maddeli Kürteli ve

bunun Misak-ı Milli'ye uyarlaması bu değerlendirmenin eseridir. İşte daha Kurtuluş Savaşı sırasında öngörülen bu model, BOP'a alternatif olarak Ortadoğu Birliği şeklinde yararlanılabilir bir model olarak günümüzde de tartışmaya açılabilir (Güztoklusu, 2013).

1945-1946'da daha II. Dünya Savaşı yeni sona ererken Sovyetler Birliği, Türkiye üzerinde kontrol sağlamaya ve Montrö Antlaşması'nın yenilenmesini, Boğazlar'da üs ve doğu sınırında toprak istedi. Sovyetler Birliği'nin kontrol altına almaya çalıştığı ikinci ülke İran'dı. Bu durum, her iki ülkenin askeri ve siyasi açıdan hızlıca ABD'ye yönelmesine yol açtı.

Bu arada Sovyetler Birliği boş durmadı, kısa zamanda radikal Arap milliyetçiliğinin bir müttefiki olarak Amerika Birleşik Devletleri ve bölgedeki müttefiklerine karşı bölgesel stratejik bir mücadele başlattı. Arap dünyasındaki Sovyet etkisi 1960'larda zirveye çıktı ve soğuk savaş dönemi boyunca iniş çıkışlarla devam etti. Amerika Birleşik Devletleri-Sovyetler Birliği stratejik rekabeti, İran İslâm Devrimi (1979) ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaliyle birlikte yoğunlaştı. Amerika Birleşik Devletleri 1991'de soğuk savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Ortadoğu'da tek hâkim güç olarak kaldı (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ortadoğu> ;25 Ağustos 2022).

Son yıllarda dünyanın en gerilimli ve sorunları bir türlü bitmeyen bölgesi konumundaki Ortadoğu'nun önemli sorunları İsrail Devleti ile Filistin ve komşu Arap devletleri arasındaki çatışmadır. Bölgede iç savaşla yıpranmış Lübnan bile iki parçaya ayrılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesi, Suriye sorunu, Kürt Sorunu gibi başka sorunlar da vardır.

Son on yılda yaşananlarla birlikte tarif edilirse, bugünün Ortadoğu'su, ABD ve Batı'nın sömürgeci heveslerine kurban edilen, gericilik kışkırtıcılığı soluk borusu tıkanan, günlük yaşamına bombaları, ölümü ve göçü ekleyen halkların coğrafyasıdır (Rencüzoğulları, 2022).

Sonuç olarak, Ortadoğu'nun, tarihi boyunca çoklu etnik ve dini yapıyı barındırdığı, bu yapıların her birinin bile kendi içinde ayrıştığı bir coğrafyayı temsil ettiği ve bölgeye özgü karmaşık ilişkilerin günümüze kadar uzandığı açıkça görülmektedir.

TEMEL ÇELİŞKİLER

Ortadoğu'nun geçmişte temel çelişkilerinden biri etnik ve dini temelli farklılıklardır. Tarihi geçmişte etnik kimliklere dayalı bölgesel savaşlar olmuştur. Ortadoğu'da ilk ayrışmalar etnik kimliklere dayalı olmasında karşın, daha sonraki ayrışmalara aynı dinin mezhepsel kimlikleri de bu ayrışmaya eşlik etmiştir. Sünni Suudiler ve Şii İran arasındaki mezhepsel çatışmanın tarihi arka planı, hatta İslamiyet'te en derin ayrışma, halifelik mücadelesine ve çok acı bir şekilde Hz. Ali'nin, daha sonra da oğlu Hz. Hüseyin'in Kerbela'da katledilmesine dayanmaktadır. Bu acı olay, İslamiyet'te çatışmaların şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Ancak, bu acı olay nedeniyle 1400 yıl sonra saflaşmanın ve çatışmanın hiç kimsenin yararına olamayacağı kabul edilmelidir ve tarihi acı olaylar, ibret almak üzere değerlendirilmelidir.

Geçmişte de özellikle I. Dünya Savaşı sırasında ve izleyen evrede Ortadoğu'da doğal kaynakların paylaşımına yönelik **vekâlet savaşları** yaşanmıştır (Güztoklusu, 2013). Günümüzde devam eden temel çelişki de, özü itibarıyla, aynı amaçla emperyalist odakların güdümünde gelişen **'Vekâlet Savaşları'**nın yenilenmesidir. Bu savaşların amacı, bölge halklarının refahı ve mutlu olabilecekleri geleceği ile ilgili değildir. Amaç, doğrudan Emperyal güçlerin çıkar kavgasıdır. Etnik ve dini-mezhebi kimlikler ise bu çıkar kavgasına alet edilmektedir.

Örneğin, Suudiler ve İranlılar **'vekâlet savaşı'** üzerinden Irak'ta, Yemen'de ve Suriye'de birbirleriyle mücadele ederken, IŞİD'i de yok etmek üzere, birlikte ortak bir amaç gütmektedir. İran, Irak'ta, Şii milislerin desteklenmesi dâhil kilit bir rol oynamakta; Lübnan'da da İran'ın hükmü Hizbullah üzerinden yürümektedir. Diğer yandan, İran'ın Gazze'de Hamas'a, Yemen'de yerli ve Şii Hussilere da desteği devam etmektedir. Oysa Suudi Arabistan, Mısır dâhil diğer Arap devletleri ile aynı alanlarda Sünni mezhepleri desteklemektedir (İqbal, 2022). Bu vekalet savaşında Suudilerin arkasında ABD ve AB, İranlıların

arkasında Rusya ve Çin vardır. Amaç ise emperyal güçlerin Ortadoğu'nun zengin kaynaklarına sahiplenmesinden ibarettir.

Vekâlet savaşlarını yönlendirenler arasında, gerçekten ABD ve Avrupa ülkelerinin oluşturduğu bloğa karşı, karşılığında Rusya ve Çin'in yer aldığı blok yer almaktadır. Ortadoğu çatışmalarını sürekli besleyen bu uluslararası küresel rekabet ortamı, kimi zaman sahadaki vekil aktörleri edilgen bir işleve sürüklemektedir. Bu çatışmalar, ülkeden ülkeye farklılık gösterse de iki temel nitelik hemen çoğunda vardır. Bunların ilki, herhangi bir ülkedeki mevcut rejim ile muhalifleri arasındaki iktidar çekişmesi; ikincisi de farklı mezhep, etnik grup ya da ideoloji mensupları arasındaki varoluşsal mücadeledir. Bunlardan ilki daha dünyevi amaçlar olarak görünürken, ikincisi güçlü manevi bir motivasyon taşımaktadır. Ulvi bir davaya hizmet ediyor olmanın verdiği bu olumlu algı, sahaya indiğinde karşı tarafa karşı en ağır işkenceleri dahi mazur gören yıkıcı bir ideolojiye dönüşmektedir (Dağ, 2014).

Suriye, Irak, Mısır, Libya, Yemen gibi ülkelerde sahadaki vekil güçlerin temel amacı, sadece rakibini her ne pahasına olursa olsun yenerek, mevzi kazanmak ve nihai pazarlıklara eli güçlü girmektir. Bu konuda yönlendirici güdülenme (motivasyon) ise mezhep, etnisite, ideoloji ya da siyasal farklı amaçlar taşımaktaysa da çatışmaların gelmiş olduğu aşama itibarıyla, tüm bu unsurların birer araç olduğu ve tüm yoğunluğun karşı tarafı acımasız biçimde mutlak yok etmeye dönüştüğü kabul edilmelidir.

Öte yandan, sözde '**Suriye'nin dostları**' grubu içinde yer alan ülkeler, yapılan silah satışından 31.88 milyar dolar kazandı. Aynı grup Suriyeli mültecilere ev sahipliği yapmak için 10.45 milyar dolar harcadı. Eğer listeden Almanya çıkarılırsa; silah satışından 27.92 milyar dolar kâr eden ABD, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın mülteciler için 1.18 milyar dolar harcadığını görülür (Prashad, 2017). Demek ki, sorun Esad, IŞİD ya da El Kaide değildir. Sorun, giderek kabaran emperyal çıkarlardır.

Yani, emperyalist ülkeler Ortadoğu toplumlarının kendi ayakları üstünde durmalarını ve kendi kaderlerini belirlemelerini engellemek için her yola başvurdular. Etnik ve dini kimlikleri kendi içinde bile parçalayarak, milyonlarca insanın ölümüne, yerinden-yurdundan edilip mültecilere dönüştürerek, doğal çevreyi ve tarihi-kültürel yapıları yok ettiler.

Yukarıda tanımlanan ve çatışan tarafların, geçmişte meydana gelen acı olayları esas alarak günümüzde saflaşması ve birbiriyle acımasız bir şekilde mücadele etmesinin Ortadoğu halklarının geleceği ve refahıyla herhangi bir bağı yoktur. Tarihten ders almak bir yana, barış yerine savaşın yüceltilmesi Ortadoğu'nun yazgısı olmamalıdır. Ülkemizde Hatay'da üç semavi dine mensup halklar, bir arada uzun yıllar yaşamıştır. Hatay'ın mevcut kültürel mirası, birlikte yaşama dair iyi bir örnektir. Unutulmamalıdır ki, Ortadoğu'ya huzur gelmedikçe, dünyanın da huzur bulamayacağı kabul etmeli ve küresel bunalımlara yol açacak yapay müdahalelerden uzak kalarak Ortadoğu'da doğal gelişmelere her açıdan destek vererek çoğulcu demokratik yapının güçlenmesine yardım edilmelidir.

ORTADOĞU'NUN KAYNAKLARI

Ortadoğu, XIX. yüzyılda sadece ticarî ve doğal kaynak aktarım hattı olarak değil, doğal bir kaynak havzası olarak stratejik bir konuma erişmiştir. XIX. yüzyıl boyunca İngiltere ve Rusya arasında İran, Kafkasya, Orta Asya, Afganistan coğrafyası üzerinde devam eden stratejik rekabet "**büyük oyun**" olarak adlandırılmıştır. Büyük oyun sadece İran ve Basra körfezi bölgesi nedeniyle değil rekabetin Boğazlar'ı ve Süveyş Kanalı'nı ilgilendiren boyutları dolayısıyla da Ortadoğu'yu doğrudan etkilemiştir.

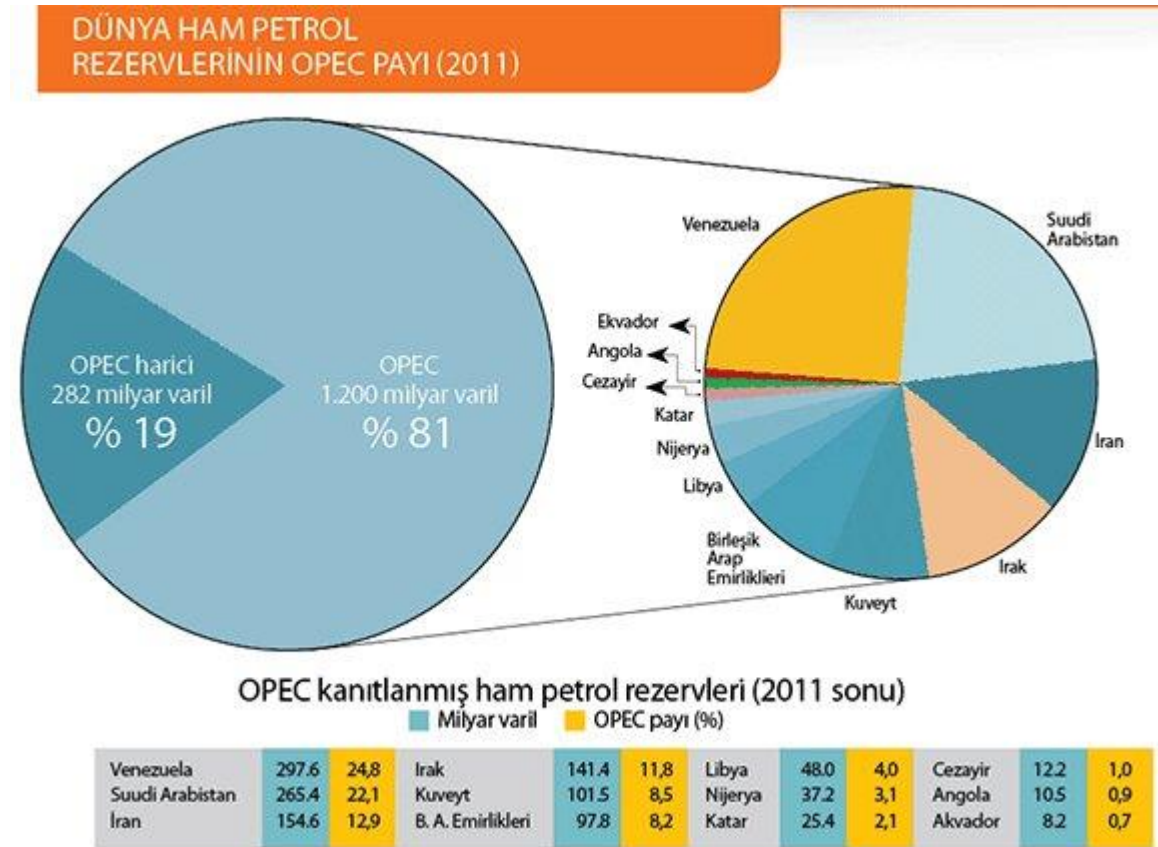
Enerji Kaynakları

XX. yüzyıl başlarından itibaren Ortadoğu'da petrolün ortaya çıkarılması ile bölge merkezî stratejik bir önem de kazanmıştır. Ortadoğu'nun bugün itibarıyla dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %65'ine (Şekil 2) ve doğal gaz rezervlerinin üçte birine sahip olması, bölgenin küresel aktörler bakımından gelecekteki stratejik önemini koruyacağını en büyük göstergesidir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ortadogu> ;25 Ağustos 2022).

Öte yandan 8 Nisan 2010 tarihinde ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi (USGS-US Geological Survey) tarafından yayımlanan raporda, Kıbrıs, Lübnan, Suriye ve İsrail arasında kalan bölge olan Levant Havzasında 3,45 trilyon metreküp (122 trilyon kübik feet'lik) doğalgaz ve 1,7 milyar varil petrol bulunduğunun tahmin edildiği ileri sürülmektedir. Bu tahmin dünyanın en büyük doğalgaz yataklarından birinin de Doğu Akdeniz'de bulunduğu işaret etmektedir (Sevinç, 2021).

ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi tarafından Nil Delta Havzasında ise yaklaşık 1,8 milyar varil petrol, 6,3 trilyon metreküp (223 trilyon kübik feet) doğalgaz ve 6 milyar varil sıvı doğalgaz rezervi olduğunun tahmin edildiği ileri sürülmektedir. Kıbrıs Adası'nın çevresinde ise 8 milyar varil olduğu söylenen petrol rezervinin yaklaşık değerinin o günkü fiyatlarla 400 milyar dolar civarında olabileceği açıklanmıştır (Sevinç, 2021).

ABD'nin Doğu Akdeniz'de, bölgesel boyutta entegre bir enerji sistemi kurma çabası, doğrudan emperyal çıkar sağlamayı hedeflemektedir. Rusya'nın enerji şirketleri de Doğu Akdeniz'deki petrol ve doğal gaz arama ve üretiminde, büyük bir olasılıkla büyüyen bir rol oynayacaklar. Bu şirketler, halen Suriye ve Mısır'dalar ve İsrail'in enerji faaliyetlerine girişlerini de test etmiş durumdadır. Yani, her gün internet çöplüğünden servis edilen ve tekrar tekrar karşılaştığımız akıl ve bilim dışı yayınlar, petrol ve doğal gaz endüstrisinden habersiz kişi ve kurumlar tarafından yapılan açıklamalar ve meydana gelen olumsuz gelişmelerin egemen olduğu bir ortamda, ülkemizde nasıl bir kamuoyu yaratacağı hususunu da takdirlerinize bırakıyorum (Balkaş, 2019).

Şekil 2. Ortadoğu petrol kaynakları potansiyeli (<https://www.ensonhaber.com/ekonomi/ortadogunun-enerji-haritasi-2013-09-02> (Erişim: 28 Eylül 2022)).

Su Kaynakları

Su sorunun olduğu yerlerden biri de Ortadoğu bölgesidir. Ortadoğu ve özellikle Kuzey Afrika bölgeleri, dünyada kişi başına suyun en az miktarda düştüğü yerlerdir. Ortadoğu ülkeleri kimi zaman sınır aşan sular nedeniyle birbirlerini suçlamaktadır. Üstelik, küresel iklim değişikliğinin etkileyeceği yerlerden biri de Ortadoğu'dur. Dolayısıyla, gelecekte sorunun daha da büyüyeceği açıkça görülmektedir.

Uluslararası sular, iki farklı devletin topraklarında yer alıp, bu devletler arasında sınır oluşturan ve her iki ülke arasında paylaşımına tabi olan sulardır. **"Sınır aşan sular"** ise bir devletin sınırları içinde doğarak akan ve başka devletin sınırlarına geçip buralarda aktıktan sonra denize dökülen sulardır. Ancak son dönemlerde uluslararası su kavramı, sınır aşan su şeklinde kullanılmaya başlamıştır. Daha çok ulaşım amaçlı kullanım dışında sulama, içme ve enerji için kullanımı söz konusu olan, iki ya da fazla devlet arasında sınır oluşturan veya farklı ülkelerde doğup akan sulara sınır aşan su tabiri kullanımı yaygınlaşmıştır. Ortadoğu'da sorunlu olabilecek altı tane uluslararası nehir bulunmaktadır. Bunlar; Nil, Ürdün, Litani, Asi, Dicle ve Fırat nehirleridir (<https://www.tuicakademi.org/ortadoguda-su-sorunu-ve-turk-dis-politikasinda-sinir-asan-sularimiz> (Erişim: 28 Eylül 2022)).

Ortadoğu'yu, su sıkıntısı konusunda üçe ayırarak irdelemek gerekir. Birinci gruba Türkiye, Irak ve Suriye koyulabilir. Dicle ve Fırat nehirleri sınır aşan sulardır (Şekil 3). Irak ve Suriye'de su konusunda yaşamsal boyutlarda bir su sorunundan söz edilmese de Türkiye ile aralarında çeşitli yakınmalar yaşanmaktadır. Ayrıca, Irak ve Suriye'nin kendi ülkelerinde su kaynakları açısından başka seçenekleri de vardır. Ne var ki, İran ile Irak arasından 22 Eylül 1980- 20 Ağustos 1988 arasında sekiz yıl devam eden savaşın, etnik ve dini nedenlerin yanı sıra bir nedeni de Dicle ile Fırat'ın birbirine kavuştuğu alandaki sınırlar ve buna bağlı su kaynaklarıyla ilgili paylaşımın siyasi yollardan yapılamamasından kaynaklandığını göz ardı etmemek gerekir.

Şekil 3. Sınır aşan sulara bir örnek: Dicle ve Fırat Nehirleri

<https://www.timeturk.com/gundem/analiz-ortadogu-da-su-gerilimi/haber-1697920> (Erişim 28 Eylül 2022)

Öte yandan, Filistin, İsrail ve Ürdün'de yeraltı suları bakımından önemli sıkıntılar vardır. Özellikle Suudi Arabistan su fakiri bir ülkedir. Kuzey Afrika'da ise en önemli problem Nil Havzası sınıraşan sular sınıfına girmektedir. Mısır için son derece önemli olan Nil Nehri, bu ülke ile havzanın yukarı bölgesindeki ülkeler arasında giderek büyüyen sorunlar henüz çözülmüş değildir. Mısır Nil Nehri olmadan yaşamını sürdüremez. Dolayısıyla bu sorun kritiktir.

Sonuç olarak su kaynakları açısından Ortadoğu sorunlu bir bölgedir. Ancak, suya erişim, temel insan hakları arasında yer almaktadır. Ortadoğu halkları, özellikle etnik ve mezhepsel sorunlarını çözebilirlerse, su sorunları da barışçı yollardan çözülebilir.

Diğer kaynaklar

İpekyolu Kalkınma ajansı tarafından hazırlanan "Orta Doğu Durum Raporu" adlı çalışmada, Orta Doğu ülkelerinin ayrı ayrı genel özelliklerinin yanı sıra, sektörler bazında ticaret hacimlerinin incelenerek

bölgenin ticaret potansiyeli ve yatırım alanları hakkında fikir vermek ayrıntılı olarak hazırlanmıştır. (<https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/orta-dogu-durum-raporu.pdf> Erişim 28 Eylül 2022):

Dünya tarihinde medeniyetlerin beşiği olarak kabul edilen Orta Doğu, geniş coğrafyası, önemli ticaret yolları üzerinde olması ve mevcut yeraltı kaynaklarıyla dünya sahnesinde önemli bir role sahiptir. Sahip olduğu bu jeostratejik konumu nedeniyle sürekli olarak güç mücadelelerinin merkezinde yer alan bölge, sosyal ve ekonomik ilişkilerin tam kesişme noktasında bulunmaktadır. Bu bakımdan bölge, tarihinin ilk dönemlerinden bu yana dünya siyasetindeki gelişmelere yön veren en önemli rekabet sahalarından birisi olma unvanını taşımaktadır.

Geniş bir yer altı zenginliğine sahip olan bölgenin ekonomik açıdan cazip koşulları, Türkiye-Orta Doğu ilişkilerini de temelden etkilemektedir. Diğer taraftan Türkiye, önemli ekonomik merkezlerin yer aldığı Asya ve Avrupa'nın kesişme noktasında yer alması nedeniyle Orta Doğu ülkeleri için ayrı bir jeostratejik öneme sahiptir. Bu bağlamda, karşılıklı bağımlılık içerisinde bulunan Türkiye ve Orta Doğu arasındaki ticari ilişkiler, son yıllarda uygulanan 'komşularla sıfır sorun politikası' ve 'çok yönlü dış politika' doğrultusunda yeni bir ivme kazanmış ve Orta Doğu ülkeleri ile olan ticaret hacmi gözle görülür bir artış sergilemiştir.

Ortadoğu, Alp-Himalaya Dağ Kuşağı'nın oluşumundan en çok etkilenen bölgede yer almaktadır. Metalik maden yatakları ve sanayi hammaddeleri açısından zengin bir potansiyele sahip bölge, tarım ve hayvancılık ile orman kaynakları açısından da zengindir. Bu kaynakların sahiplenilmesi ve kamu yararına değerlendirilmesi yaşamsal öneme sahiptir. Ortadoğu halkları, mevcut kaynaklarına kıskançlıkla sahip çıkmaktadır.

GÜNÜMÜZDE YAŞANAN SORUNLAR

Ortadoğu, yeryüzünde yaşanabilecek bütün uyumsuzlukların, bütün gerilimlerin şu veya bu şekilde hayat alanı bulduğu, bu gerilim ve uyumsuzluklara yataklık yapan bir bölgedir. Bu bölgede, tarih boyunca ulusal, bölgesel, uluslararası; ekonomik, politik, ideolojik, dinsel, kültürel, askeri ve stratejik her türlü anlaşmazlık yoğun olarak yaşanmış ve sosyo-politik çalkantıların eksik olmadığı bu bölge **dünyanın en sorunlu bölgesi** haline gelmiştir (Coşkun, 2022). Ortadoğu'da geçmişten gelen ve günümüzde bölge genelini etkileyen sorunlar, aşağıda öncelikle somut ve derin acılara neden olan olanlardan başlayarak sunulmuştur:

1. İsrail-Filistin Sorunu

Ortadoğu'nun en güncel sorunu olan Filistin sorununun, ilk bakışta göze çarpan özelliği küçük bir toprak için çok **uzun süreli** ve çok **sert** bir mücadelenin yaşanmasıdır. Ayrıca hiçbir sorun, Filistin sorunu kadar ağırlıklı olarak **uluslararası politikanın bir eksen**i haline gelmemiştir. Bunun arka planında hem dini hem de etnik ayrışmanın en üst düzeyde olmasıdır. Aslında Araplarla ve Yahudilerin amca çocukları olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre, Yahudiler Hz. İbrahim'in oğlu İshak'tan, Araplar da Hz. İbrahim'in öbür oğlu İsmail'den gelir. Bu iki kuzen halk yüzyıllarca birbirleriyle bir savaşmış, bir barışmışlardır. Mücadelenin sert olmasının bir nedeni de bu akrabalıktan kaynaklanmış olabilir. Çünkü akrabalar birbirine karşı acımasız olur. Sonuç olarak, 1948 yılında İsrail Devleti kuruldu ve 1988 yılında da Filistin Devleti ilan edildi.

İsrailoğulları'nın Filistin'e yönelmeleri, Hz. Musa'nın yardımcılarının ve ünlü komutanlarından Yeşu zamanında gerçekleşmiştir. Fakat İsrailoğulları'nın Filistin topraklarına girmeleri kolay olmamış, Filistinliler ile uzun süre savaşmak zorunda kalmışlardır. Filistin halkının Araplardan farklı ve kendine özgü geçmişi vardır. Arapların ve Filistinlilerin bağımsızlık, Yahudilerin ise yurt talebi çatışmalarının temelini oluşturmuştur. Filistinliler ve Araplar, İsrail'i tümüyle ortadan kaldırmanın günümüzdeki siyasal dengeler analiz edildiğinde geçerli olmadığını; dolayısıyla taraflar bu sorunu savaşarak çözmeyeceklerini ve barışa şans tanımaları gerektiğini anlamamakta direnmektedir.

Yaşanan gelişmeler ise üç semavi din açısından vazgeçilemeyen bu **"Kutsal Topraklar"**da ne kadar çaba harcanırsa harcanırsa, sorunların çözümü mümkün gözükmemektedir. Ancak yine de, Filistinliler, Araplar ve İsrailliler arasında doğrudan görüşmelerin başlaması, ilerisi için bu sorunların çözümü

konusunda bir iyi niyet işareti olarak değerlendirilmektedir Coşkun, 2022). Ne var ki, bu ve benzeri sorunların günümüzdeki siyasi anlayışlarla çözülemeyeceği ve ancak eşit, adil, demokratik, barış öncelleyen ve laik (herkesin dini ve etnik kimliklere saygıyı içine sindirdiği) bir anlayışla, yani yepyeni bir dünya hayali ile tartışılabileceği bir yapıya sahiptir.

2. Suriye iç savaşı

Arap baharı olarak anılan dönemi izleyen evrede Suriye yönetimine yönelik ilk gösteriler 15 Mart 2011'de başlamış ve Nisan 2011 tarihinde ülke çapında yayılmıştır. Yani Nisan 2011 tarihinde Suriye Ordusu eylem ve ayaklanmaları bastırmak için görevlendirilmiş ve askerler ülke genelinde göstericiler üzerine ateş açmıştır. Aylarca süren askerî kuşatmaların ardından gösteriler silahlı isyanlara dönüşmüştür. Çoğunlukla firari askerler ve sivil gönüllülerden oluşan muhalif güçler, merkezi bir liderlik olmaksızın isyana başlamışlardır. Ülke genelindeki hemen hemen her kasaba ve şehirde yaşanan çatışmalar asimetrik savaş niteliğinde olmuştur.

2012 sonlarındaki bir BM raporu, iç savaşın Nusayri Şebbiha milisleri ve Sünni muhalifler arasında süregelen "bariz derecede mezhepsel" bir çatışma olduğunu bildirmiş, fakat hem muhalefet, hem de hükûmet bunu reddetmiştir. 2013 yılında Hizbullah, Beşar Esad'a sadık Suriye ordusunun yanında savaşa dâhil olmuştur. Beşar Esad yönetimi Rusya ve İran'dan askeriye ve para desteği alırken, muhalifler Katar ve Suudi Arabistan'dan silah ve mühimmat desteği almıştır. Haziran 2013 tarihi itibarıyla Beşar Esad yönetimi ülke genelinin %30-40'ını ve ülkedeki nüfusun %60'ını kontrol etmektedir.

Birleşmiş Milletler'e göre ölen nüfus Ocak 2015 tarihi itibarıyla 220.000'i aşmıştır. SCPR (Suriye Politik Araştırmalar Merkezi), Suriye İç Savaşı nedeniyle dolaylı ya da dolaysız olarak hayatını kaybeden toplam insan nüfusunu Şubat 2016 itibarıyla 470.000 olarak açıklamıştır.

Raporlara göre on binlerce gösterici devlet hapisanelerinde hapsedilmiş, bu göstericiler sistematik işkenceye ve teröre maruz bırakılmıştır. Uluslararası organizasyonlar hem Baas Partisi hükûmetini, hem de muhalefeti insan hakları ihlalleriyle suçlamışlardır. Birleşmiş Milletler'in ve Uluslararası Af Örgütü'nün hem 2012 yılında, hem de 2013 yılında Suriye'deki soruşturmaları ve saha araştırmaları sonucunda, insan hakları ihlallerinin, işkencelerin ve savaş suçlarının büyük kısmının Baas Partisi hükûmeti tarafından yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Savaşta kimyasal silahlar birkaç kez kullanılmış ve bu da, uluslararası alanda tepki çekmiştir https://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye_%C4%B0%C3%A7_Sava%C5%9F%C4%B1 (Erişim 29 Mart 2023).

Suriye ordusu ile silahlı gruplar arasındaki gerilimin kilitlendiği bir dönemde, Halep'teki kazanım ve kayıplar da, iç savaşının gidişatını belirlemesi açısından kritik önem taşıyor. Şekil 4'de Suriye iç savaşı sonrasında Ortadoğu'nun en güzel kentlerinden Halep'in genel görünümü izlenmektedir. İç savaşın acımasız yüzü, söylenebilir bir söz bırakmıyor. Çatışmalarda zarar gören birçok tarihi yapı var. Kentin tarihi kapalı çarşısında da ağır hasar meydana geldiği belirtiliyor. O dönemde ülkemizi yönetenlerin bir bölümü de, iç savaşı yüceltip Emevi Cami'sinde namaz kılmaktan söz ediyordu. Suriye Havayolları, iç savaşın başlamasından ancak 8 yıl sonra, 19 Şubat 2020'de, savaş süresince yapılan ilk sivil uçuşunu Şam'dan Halep'e gerçekleştirdi.

Yani Suriye iç savaşı, başlangıçta Suriye ordusu, Suriye hükûmeti ve Suriye'deki iç isyancılar arasında başlayan bir savaştı. Ancak sonrasında Irak ve Şam İslam Devleti, El Nusra ve bazı Kürt, Türkmen, Dürzi ve Süryani grupların da katıldığı, son dönemde ise Rusya, İran, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve İsrail gibi dış güçlerin de sınırlı ve düzenli olarak dâhil olmuştur.

Şekil 4. Suriye iç savaşı sonrasında Ortadoğu'nun en güzel kentlerinden Halep'in görünümü
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38130770> (Erişim 29 Mart 2023).

Suriye iç savaşının yalnızca Arap Bahar'ının getirdiği halk hareketinin bir parçası olmadığını, aksine çeşitli sosyo-politik nedenlerin, dış etkenlerin ve Suriye tarihinin bir bileşimi olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Hem iç dinamikler hem de dış dinamiklerle bir bütün olarak Suriye'nin otokratik yönetimlerle, mezhep çatışmalarıyla ve ekonomik zorluklarla dolu olan tarihinin yansımalarını bir iç savaş olarak günümüzde yaşamaya devam etmektedir. Nitekim Suriye'de devam eden iç savaşın -genel olarak ileri sürüldüğü şekilde- sadece iç siyasal konjonktürün bir sonucu olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu anlamda dış politik gelişmelerin ve özellikle de bölgesel ve küresel aktörlerin kurulan ilişkilerin orijininin günümüze değin çok yönlü olarak değerlendirilmesi gerekmektedir (Çağatay, 2016).

Yapılan değerlendirmelerin ışığında bakıldığında, Suriye'deki iç savaşın büyümesinde Türkiye'nin de katkısı olduğu yadsınamaz. Özellikle ülkemizde yetkili mercilerin ideolojik yaklaşımları, savaşı körüklemiştir. Ancak, Suriye'nin bu iç savaşta da emperyal güçlerin vekâlet savaşlarına sahne olduğu ve kendi iç sorunlarını çözemeyen diğer Ortadoğu ülkelerinin de benzer risklerin altında olduğu unutulmamalıdır. Oysa çözüm, daha iyi çağdaş adil bir düzen ve daha fazla demokrasidir.

2. Kürt Sorunu

Mevcut DNA-verileri, Kürtlerin atalarının açıkça en başından beri eşzamanlı olarak ve aynı tarihlerde uzak Kuzey (Doğu Anadolu, Kuzey Mezopotamya) ve uzak Kuzey-Doğu (Zagros ve bugünkü İran'ın Kuzeybatısının doğu ovalarında) var olduklarını göstermektedir (Hennerbichler, 2016). Dolayısıyla, Kürtlerin Ortadoğu'nun yerleşik, otokton kadim halklarından biri olduğu kabul edilmektedir.

Türklerin 1071'de Anadolu'ya girişleri sırasında, Alpaslan tarafından Kürtlerin kardeş ya da kuzen bir halk olarak değerlendirildiği ve birlikte omuz omuza mücadele ettikleri rivayet edilmektedir. Yavuz Sultan Selim de, İran ile savaşında Bitlisli İdris'in görüşleri doğrultusunda bölgedeki Kürt beyliklerine özerklik vererek kendi yönetimine bağlamıştır. Aslında tarih boyunca bunun ötesinde bir tasarım olmamış ve özellikle kurtuluş savaşı sırasında Türklerle Kürtler arasında önemli bir sorun yaşanmamıştır. Hatta 'Kurtuluş Savaşında' da bu birliktelik kapsamlı bir şekilde devam etmiştir.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle Ege Bölgesi'nde başlayan direniş, Süleymaniye'de **Şeyh Mahmut** önderliğinde başlayan Kuvva-i Milliye direnişi olarak Elcezire (Mezopotamya) Bölgesi'nde de sığramıştır. Özellikle Kuzey Irak'ta Ali Şefik Özdemir Bey'in sürdürdüğü Kuvva-i Milliye özü taşıyan antiemperyalist mücadelede Kürt kökenli Şeyh Mahmut'un ve diğer Kürt aydın ve yurtseverlerin verdiği destek bilinmektedir. Özdemir Paşa'nın öncülüğünde Kuzey Irak'ta emperyalist işbirlikçilere karşı, 31 Ağustos 1922'de kazanılan Derbent Zaferi bu birlikteliğin somut göstergesidir (Güztoklusu, 2015).

Kurtuluş Savaşı yıllarında ülkenin geleceğine yön verenlerin, Suriye ve Irak'ta yapılan askeri ve siyasi çalışmaların Türkiye önderliğinde **'Elcezire Konfederasyonu'** ve Türkiye'ye bağlı Kuzey Irak'ta **'Özerk Kürteli'** projelerinin hem Türkiye'nin hem de Ortadoğu'nun geleceğinde sahip olduğu önemi anlamaması düşünülemez. Örneğin **'Süleymaniye Kongresi'nde** Kürt Sorununun çözümüne yönelik olarak kabul edilen 'Özdemir Projesi'ne karşı Ankara'nın tutumu ve durumu bugün içinde son derece önemlidir. Özdemir Bey, yakın tarihimizin en başarılı **'Kürt Açılımı'nı** ve bu açılımı boğmak isteyen İngiliz emperyalizmine karşı verilen savaşı, özgün belgelerle açıklığa kavuşturmuştur. Ayrıca, Derbent Zaferi kadar onun kazanılmasını sağlayan 'Derbent ruhu' O günler için olduğu gibi bugün de 'Kürt Sorununun çözüm formülünü' içermektedir (Güztoklusu, 2015).

Ancak 1925 yılında Şeyh Said'in öncülüğünde başlayan isyan, farklı biçimlerde yorumlansa da mevcut işbirliğinin rafa kalkmasına yol açmıştır. Bu isyanda da İngiliz emperyalizminin imzası olduğu unutulmamalıdır. Sonuç olarak Kerkük ve Musul kaybedilmiştir. Yani, tüm göstergeler, Türklerle Kürtlerin iç içe yaşamlarının sonucu olarak, ortak çıkarlara sahip olduğunu göstermektedir. Biri kaybettiğinde diğeri de kaybetmekte; biri kazandığında diğeri de kazanmaktadır.

Ancak, Kürtlerin daha 20. Yy'ın başında uluslaşma sürecini yaşayamadığı ve bu eksikliğin Kürt aydınlarını farklı şekillerde etkilediği bilinmektedir. Ne var ki her şey, cumhuriyet kurulduktan sonraki dönemde yaşanan ayrımcı ve şoven politikalar nedeniyle mevcut ilişki, büyük bir değişime uğramıştır. Bu arada yaşanan gelişmeleri yönetmesi gereken dinamik bir devlet aklının ortaya çıkmamış olması, sorunun birlik ve bütünlük içinde çözümünü ortadan kaldırmıştır. İşte, bu bağlamda günümüzde mevcut sorunlar nedeniyle Kürtler ABD kökenli emperyalistlerle işbirliği yaparken, Türkiye de Batılı Emperyalistlerin insafına sığınmaktan ve şiddet yolu ile sorunu çözmekten başka bir çare aramamaktadır. Ve kendi içinde, geçmişteki kardeşlik hukuku ile çözülebilecek sorunlar, uluslararası bir soruna taşınmış durumdadır.

Bu konuda, pek çok değerlendirme olmasına karşın Ete ve Özhan (2008) tarafından yapılan öneriler, kısa bir özet halinde aşağıda sunulmuştur:

'Türkiye'nin bir Kürt sorunu hep vardı. Önceleri, ağırlıklı olarak entegrasyon ve geri kalmışlık kaygılarıyla ele alınan bu sorun, 1980'lerden itibaren, PKK'nın ortaya çıkmasıyla bir güvenlik sorunu olarak ele alınmaya başlanmıştır. Güvenlik perspektifinin egemen olduğu 1990'lı yıllar boyunca, OHAL yönetiminde Kürt sorunu teröre indirgenerek yönetilmeye çalışılmıştır. Çeyrek yüzyıldır, Kürt sorununu algılamamızı toptan değiştirecek birçok gelişme yaşanmasına rağmen, kamu otoritesinin soruna yaklaşımında terörle mücadele perspektifi ağırlığını korumaya devam etmektedir.

Oysa bu dönemde, Türkiye'de ve bölgede, kamu otoritesinin soruna yaklaşımını gözden geçirmesini zorunlu kılan çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. 1990'dan bu yana Kürt sorununa yaslanarak faaliyet gösteren siyasi hareketin söylem ve politikaları sorunu dönüştürmüş durumdadır. Zorunlu göç, Türkiye'nin ve Kürtlerin demografik yapısını radikal bir değişikliğe uğratarak ülkenin her tarafında Kürt sorununu hissedilir hale getirmiştir. 1999 yılında Öcalan'ın yakalanması PKK'nın söylem ve faaliyetlerinde ciddi bir dönüşüme yol açmış ve terör örgütünün geleceğini uluslararası çıkar dengelerindeki işlevine bağımlı kılarak yönetilmesini zorlaştırmıştır.

Son olarak, 2000'li yıllarla beraber, Kuzey Irak'taki Kürtlerin özerk bir siyasi yapılanmaya sahip olmaları, Kürt sorununun bir "Kürdistan sorununa" dönüşmesi riskini doğurmuş durumdadır. Yaşanan gelişmeleri yönetebilecek dinamik bir devlet aklının ortaya çıkmamış olması sorunun boyutlarını arttırarak, birlik ve bütünlüğü tehdit eden bir yapıya yol açmıştır. Öte yandan Kürtlerin sözcülüğü iddiasıyla faaliyet gösteren kesimlerin etno-seküler bir söylemle birlik ve beraberliğin zihinsel iklimini tahrip eden kimlikçi siyasetleri, sorunun daha da derinleşmesine yol açmıştır.

Kürt meselesinin kalıcı çözümü, bugüne kadar uygulanan stratejilere alternatif yeni stratejiler geliştirmekten geçmektedir. Sorun gün geçtikçe yönetilemez bir hal almakta ve Türkiye'nin geleceğini esir alan bir işlev görmektedir. Bu çerçevede, Kürt sorununu oluşturan karmaşık süreçlerle yüzleşebilecek kapsamlı bir çözüm paketinin eş zamanlı olarak yürürlüğe konması

gerekmektedir. Çünkü Kürtlerin siyasi hak arayışının altındaki asıl neden temelde bir ayrılık değil, kültürel ve sosyal haklar alanındaki sorunlardır. Ayrıca, günümüzde etnik yapıların, tek başına siyasi yapılanmaya neden olacak kadar etkili olma şansı yoktur. Yaşanan sorunlar da ne yazık ki, emperyal ülkeler tarafından siyasi talepler haline dönüştürülmektedir.

Güvenlik önlemleriyle beraber demokratik reformların gerçekleştirildiği, farklılık taleplerinin karşılanmasıyla beraber kardeşlik hukukunun güçlendirildiği, ekonomik önlemlerle beraber siyasi önlemlerin alındığı kapsamlı bir çözüm programı, ülkede birlik ve beraberliği sağlayarak, Türkiye'nin ciddi bir kriz olarak gördüğü bu sorunu büyük bir fırsata dönüştürebilir'.

Sonuç olarak, tarihi Türk-Kürt ilişkileri irdelenirse, başlangıçta bu sorunun ulusal düzeyde demokrasi ve insan hakları çerçevesinde çözümü kolaylıkla mümkündü. Ancak, yaşanan gelişmeler ne yazık ki, çözülebilir sorunu uluslararası boyuta taşımıştır. Yukarıda sunulan değerlendirme birçok eksikliği içinde barındırmakta ise de, Kürt sorununun kimi zaman terör olarak nitelenip büyük oranda denetlense bile, bu sorunun şiddet yolu ile çözülemeyeceği ve böyle devam ederse, bu sorunun İsrail-Filistin sorununu ve Suriye iç savaşını aşarak daha büyük uluslararası bir boyuta taşınabileceği göz ardı edilmemelidir.

3. Su Kaynakları Sorunu

Eski uygarlıkların tümü su kaynaklarının kenarlarında kurulmuştur. Dicle-Fırat (Mezopotamya) ve Nil mecraları Ortadoğu'ya özgü uygarlıkların yeşerdiği alanlardır. Ancak günümüzde nüfus artışı, tarım ve sanayinin su gereksinimi ile yaşam standartlarının yükselmesi, Ortadoğu'da doğal kaynaklara ve özellikle suya olan gereksinimi artırmaktadır. Artan gereksinimlere göre su kaynakları yetersiz kalmaktadır.

Nil nehri, Ürdün ve Asi nehirleri ile Dicle ve Fırat nehirleri birkaç ülkeyi kapsayan uluslararası su kaynakları kategorisine girmektedir. Örneğin **Ürdün ve Asi** nehirlerinin yıllık su miktarı, sırasıyla 1.5 ve 1.2 milyar metreküp, **Fırat ve Dicle** nehirlerinin ise yılda 35.6 ve 48.7 milyar metreküp olmak üzere toplam 84.3 milyar metreküp düzeyindedir. O halde Ortadoğu'daki bu yerüstü su kaynaklarının toplam miktarı yılda **86.8 milyar metreküp** olmaktadır. Bu kaynaklar havzalarında bulunan ülkelerin su gereksinimlerini karşılamaktan uzaktır (Akmandor, 1994; Coşkun 2022'den). Ayrıca, yüzey suların kolay kirlenmesi ve gerekli önlemlerin alınmaması, yaşanmakta olan kuraklık, su kaynaklarının özenli kullanılmaması, su gereksiniminin giderek artması dolayısıyla su kaynaklarına yönelik sorunların daha da büyümesine yol açacaktır.

Su sorunu nedeniyle, İsrail, Ürdün ve Suriye arasında, Türkiye ile Irak ve Suriye arasında kimi zaman önemli anlaşmazlıkların olduğu, bu anlaşmazlıkların da kimi zaman çatışmaya vardığı görülmektedir. Örneğin 1967 Golan Tepeleri'ni ele geçiren İsrail, Tibet Nehri ile Ürdün Nehri'nin sularına el koydu. 1980-1988 arasında İran ve Irak arasında sekiz yıl süren bu korkunç savaşın da en büyük nedeni, Şattül-Arap Suyolları üzerinde bu iki ülke arasındaki anlaşmazlıktı.

Su, gelecekte büyük bir olasılıkla, Ortadoğu'da petrolden de daha değerli stratejik bir kaynak olarak değerlendirilecektir. Bunun nedeni suya erişimin günümüzde bir insan hakkı olarak benimsenmesi ve bunun da ülkelerin arasındaki sorunların çözümüne olası katkısıdır. Ortadoğu'da barışa yönelik görüşmelerin başarılı bir şekilde sonuçlanması ve bölgede kalıcı barışın sağlanması halinde, ülkeler arasındaki su sorununu çözecek olan (örneğin Türkiye'nin önerdiği **Barış Suyu Projesi** gibi) projelerin gerçekleşmesi son derece önemlidir.

4. Petrol ve Doğal Gaz Sorunu

Ortadoğu'nun bugün itibarıyla dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık % 65'ine ve doğal gaz rezervlerinin üçte birine sahip olması, bölgenin küresel aktörler bakımından gelecekteki stratejik önemini koruyacağını en büyük göstergesidir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ortadogu> ;25 Ağustos 2022).

Petrol, yakın tarihte Ortadoğu'da ulusal sınırları aşan ve bölge devletlerinin gerek kendi iç dinamiklerinin, gerek birbirleri ile olan ilişkilerinin yanında uluslararası askeri ve siyasi gerilimlerin de odak noktasını oluşturan bir olgudur. İnsanlık tarihinde izlenebilen gelişmelerin hiçbir petrole dayalı sorunların etkilediği ölçüde büyük kitleleri etkilememiş, tarihin hiçbir aşamasında hiçbir olgu, petrolden kaynaklanan gelişmelerin yığınların yaşamlarında bıraktığına yoğun, kalıcı ve belirleyici etkiler yaratmamıştır (İlseven, 1991, s:77)

Petrolün günümüzde toplum yaşamı açısından önemi sanayi, ekonomik ve teknolojik gelişmelerden kaynaklanan özelliklerinden ileri gelmektedir. Üretim maliyeti çok düşük olan petrol, günümüze kadar keşfedilmiş en ucuz enerji kaynağıdır. Dolayısıyla petrolde olan bağımlılığı ortadan kaldıracak, petrol yerine kullanılabilir ucuz bir enerji kaynağı görülmemektedir. Ayrıca, çok geniş bir kullanım alanına sahip olan petrol, ayrıca petro-kimya sanayinin de hammaddesidir.

Ne var ki, Ortadoğu'da zengin petrol ve doğal gaz yataklarının varlığı, emperyal ülkelerin bu alanda yoğun çekişmelerine sahne olmuştur. Belki de bu kaynaklar olmasaydı, bölge halkları böylesine çatışmaların girdabında kalmayacaktı. Emperyal güçlerin müdahaleleri karşısında Ortadoğu ülkeleri tümüyle sessiz kalmamışlardır. Özellikle 1960'lı yıllarda yükselen Arap milliyetçiliği sayesinde Ortadoğu ülkeleri, bölgenin petrol kaynaklarını Batı'ya karşı etkin bir siyasi silah olarak kullandılar. Bu amaçla 1960 yılında Bağdat'ta, Venezuela, Suudi Arabistan, İran, Irak ve Kuveyt'in katılmaları ile **"Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü" (OPEC)** kuruldu. Başlangıçta emperyal BATI tarafından ciddiye alınmayan OPEC üyeleri, petrole dayalı ekonomik güçlerini bölgedeki geniş siyasal hedeflere yöneltmişlerdir. Bu yönelimin en etkili sonucu, hiç kuşkusuz, **1973 Petrol Ambargosu**'dur (Coşkun, 2022).

Günümüzdeki durum ise çok acıdır. Emperyal güçler, bölgedeki etnik ve dini kimlikleri kaşıyarak ve bölgenin kadim halklarını vekâlet savaşları için seferber ederek kendi çıkarlarını sürdürmek üzere yeni yeni arayışlardan geri kalmamaktadır.

5. Tarihi ve Sosyal-Kültürel Sorunlar

Orta Doğu'nun bugünkü etnik yapısı büyük oranda Osmanlı'nın bölgedeki egemenliği sırasında şekillenmiştir. Etnik olarak bu bölgede belli başlı on bir grup yer almaktadır. Bunlar en kalabalıktan en az olana göre sırasıyla Araplar, Türkler, Pencabiler, Farslar, Peştunlar, Kürtler, Berberiler, Yahudiler, Beluçiler, Kıptiler ve Ermeniler'dir (Alptekin, 2022). Aslında bu etnik yapılar bölgenin zenginliğidir. Ancak, özellikle son yüzyılda, etnik yapılar emperyal güçler tarafından birbirine karşı kışkırtılmış ve günümüzde yaşanan çatışmalar daha da derinleşmiştir.

Örneğin, görünürde, Katar, Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan arasında önemli çatışmalar yaşanmamaktadır. Çünkü bu ülkelerde petrol zengini şeyhler, emperyalizm ve uluslararası kapitalizmin ajanları olarak çalışan iş adamları ve politikacılar bulunmaktadır. Ancak bölgede bir milyar Müslüman perişan durumdadır (Ayhan, 2015).

Peki, ne yapmalı? Öncelikle, ülkemizdeki Türkler, Aleviler ve Kürtler' in kendi aralarındaki etnik ve dini sorunları çözerek birlikte özgürce ve barış içinde yaşama iradesini ortaya koymak gerekir. Bunun için, Türkiye'nin gerçekten demokratikleşmesi gerekir. Herkesi kapsayan ve her kesimin kendi varlığını koruyabildiği ve diğer unsurlara karşı bir sorumluluk da taşıyabileceği bir model sunulmalıdır. Bu yaklaşım, Orta Doğu'daki sorunların, krizlerin ve çatışmaların çözümlenmesinde anahtar rol oynayacaktır. Daha sonra Orta Doğu'da Türkler, Farslar ve Araplar arasında asgari düzeyde uzlaşması çok önemlidir. Bölgenin barış, güvenlik ve demokrasi açısından önemli bir model geliştirme şansı denenmelidir (Ayhan, 2015).

Dünya' da Avrupa Birliği, Şanghay Birliği gibi deneyimlerin yaşandığı bir evrede, 'Orta Doğu Birliği' de denenmelidir. Hiç kimse, Orta Doğu halklarına günümüzde yaşananları reva görmemelidir. Öncelikle bu halkların kendisi, yaşananları kendine reva görmemelidir. Aksi halde bu halklar, Dünya'nın en zengin kaynakları üzerinde sersefil yaşamaya devam edeceklerdir.

6. Demokrasi Sorunu

Çağımızın önemli özelliklerinden biri de demokrasiyi, yani en yalın anlatımla halkın egemenliğini benimsemektir. Demokratik politikanın özü, tüm yurttaşların karar süreçlerine katılmasına olanak tanıyan ve bunu sağlayan kurumlarla işlemesidir (Gürbüz, 1998, s:112). Demokrasi anlayışı, uygarlık tarihi içinde değişime uğramış ve farklı anlamlara sahip bir yapıya bürünmüştür. Demokrasinin bu gelişim

ve değişim süreci bugünde sürmekle birlikte, demokrasinin bazı temel öğeleri olup, bunların da her koşulda korunması gerekmektedir. Gerçek bir demokrasinin bazı ölçütleri aşığıda sunulmuştur:

- Adil, eşit, laik, özgürlükçü ve demokratik tüm değerlerin içselleştirilmesi,
- Hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti anlayışının egemen olması,
- Seçimlerin adil ve eşit koşullarda güvence altında yapılması,
- Yönetenlerin de yurttaşlar gibi yasalara uyma zorunluluęu,
- Tüm vatandaşların eleştiri, örgütlenme, dernek kurma, basın özgürlüğü gibi temel haklara sahip olması,
- Siyasi sistemin katılımcılık yolunun tümüyle açık olması,
- Etnik ve dini kimliklerin özgürce yaşanması ve bunların sömürülmesine yol açacak eylemlerin yapılmaması.

Yani günümüzdeki demokratik bir sistemde, insanlar birey olarak etnik ya da dini kimliğinden ileri gelen haklarını 'insan hakları' çerçevesinde özgürce kullanırlar. Buna göre, dini inançlar, laik bir düzende, başkalarına dayatılamaz. Ancak, Ortadoğu'daki siyasal sistemler, yukarıda sunulan ölçütleri taşımamaktadır. Siyasal iletişim tek yönlü olarak çalışmaktadır. Yukarının sesi aşığıya ulaşmakta, ama aşığının sesi yukarıya, yani yöneticilere ulaşmamaktadır. Ortadoğu'da politik sistem, sözde demokratik olan ülkelerde bile, **merkeziyetçi** bir nitelikte ve otorite tek bir kişinin elinde toplanmıştır.

Devletin yönetimini ele geçirenler (kral, diktatör ya da başkan fark etmez) aynı zamanda ülkenin ekonomik kaynakları üzerinde de tam anlamıyla bir kontrol sağlamayı hedeflemektedir. Daha doğrusu siyaset, rant üzerine kuruludur. Ortadoğu'nun zenginliğinden elde edilen büyük paralar; kamu yararına değil; zenginlerin kasalarına, İsviçre bankalarına veya yurtdışındaki yatırımlara yönlendirilirken, toplumun yoksul kesimi kendi kaderine terk edilmektedir.

Bu durum, yönetenler ile yönetilenlerin karşılıklı güvenlerini ortadan kaldırmakta; politik terörizmin doğmasına yataklık etmekte ve kitleler, yöneticilere ulaşabilmek için kullanacakları son ve tek çare olarak terörizme başvurumaktadırlar. Bu da, Ortadoğu'yu çalkantının ve çatışmanın sürekli hüküm sürdüğü bir bölge haline getirmektedir (Coşkun, 2022). Terörizmin egemen olduğı ülkelerde, toplumlararası insani ilişkilerin gelişmesi mümkün değildir.

Ortadoğu'daki sorunların pek çoğunun kaynağı, sömürgecilik döneminde kurulan siyasal yapıda gizlidir. Yüksek yaşam standartları ve adil bir toplum düzenin kurulamaması, geçmişte sömürgecilerin yaptığı yanlışlıklar ve günümüzde hala devam eden dış müdahaleler normalleşmeyi engellemektedir. Yerleşik çıkar sahipleri, kısır döngüden çıkılmaması için bekçi rolünü üstlenmektedir. Bu sistem er veya geç sona erecektir. Ancak bunun için hızlı ve kökten bir değişim değil, zaman içine yayılmış bir çözüm olabileceğini öngörebiliriz (Aslan, 2014). Toplumlararası ilişkilerin barış içinde geliştiğı ortamlarda ortak çıkarların görünür hale gelmesi ve bu çerçevede refah içinde yaşamının koşulları yeşerir.

7. Kuraklık ve İklim Sorunu

Orta Doğu, genellikle sıcak ve kurak bir iklime sahiptir; Mısır'daki Nil Deltası, Mezopotamya'nın Dicle ve Fırat havzaları (Irak, Kuveyt ve Doğu Suriye) gibi sınırlı alanlarda tarımı desteklemek için sulama sağlayan birkaç büyük nehir vardır. Orta Doğu, kurak iklim ve fosil yakıt endüstrisine olan yoğun bağımlılık nedeniyle, hem iklim değişikliğine büyük katkıda bulunuyor hem de bundan ciddi şekilde olumsuz etkilenmesi beklenen bir bölgedir (Vikipedi, 2022).

Ortadoğu'nun iklime yönelik Köppen iklim sınıflandırması Şekil 5'te görölmektedir. Haritada kırmızı renkle temsil edilen alanlar, küresel iklim değişikliğinden en çok etkilenen alanlardır. Türkiye'de ise özellikle Güneydoęu Anadolu ve Konya Ovası risk altındadır.

Şekil 6. Ortadoğu'nun su kıtlığı ve kuraklık düzeyleri

(Ana Kaynak: Houtman 2007'den aktaran Leslie Kanat, "Middle East Water Resources and Conflicts", Johnson Satet College, 2010; Kalaycı 2022'den).

Özellikle deprem, sel ve taşkınlar başta olmak üzere doğa kaynaklı afetler her türlü etnik ve dini kimliklerin ötesinde insani duygularla hep birlikte aşılabilen sorunlardır. Ülkemizde 06 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş- Pazarcık'ta ve Hatay'da, Doğu Anadolu Fay Zonu (DAF) üzerinde 7,7, daha sonra 7,6 büyüklüğünde oluşan depremler sonrasında, siyasi tercihlerin ötesine taşarak ortaya çıkan dayanışma örneği yol gösterici ve ufuk açıcı bir çözüm olarak tarihe geçecektir.

ORTADOĞU'NUN GELECEĞİ

Ortadoğu, yeryüzünde yaşanabilecek en önemli uyuşmazlıkların ve gerilimlerin şu veya bu şekilde hayat alanı bulunduğu, bu gerilim ve uyuşmazlıklara yataklık yapan bir bölgedir. Ortadoğu'nun tarihine bakıldığında, huzurun var olduğu bazı dönemler olmasına karşın, genel olarak etnik ve dini savaşların hüküm sürdüğü bir bölge olduğu söylenebilir. Ortadoğu'da ilk ayrışmalar etnik kimliklere dayalı olmasında karşın, daha sonra aynı dinin farklı mezhepsel kimlikleri de bu ayrışmaya eşlik etmiştir. Son on yılda yaşananlarla birlikte tanımlanırsa, bugünün Ortadoğu'su, ABD ve Batı'nın sömürgeci heveslerine kurban edilen, gericilik kışkıracında soluk borusu tıkanan, günlük yaşamına bombaları, ölümü ve göçü ekleyen halkların coğrafyası olduğu söylenebilir.

Ortadoğu etnik gurupların, ulus altı sosyal yapıların ve geleneğin hala çok canlı olduğu bir bölgedir. Bu coğrafyada uluslararası stratejiyi büyük oranda sözü edilen ve hala çok etkili olan etnik guruplar, ulus altı sosyal yapılar ve toplumların geleneksel yapısı belirlemektedir (Alptekin, 2022).

Ortadoğu'nun geleceğine dair yukarıda sunulan somut çerçeve gözetildiğinde nasıl bir geleceğin inşa edilmesi gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bunun için öncelikle kapsamlı bir altyapı inşa edilmelidir. Bu yapı en azından aşağıdaki unsurları taşımalıdır:

1-Bölge ülkelerinde, evrensel değerler üzerine kurulu 'barış ve istikrarın' oluşturulması: Bu çerçevede, devletler, siyasi, idari ve hukuki reformları hayata geçirirken, birbirleriyle normal ve dostluk ilişkilerini geliştirmelidir.

2-Ekonomik reformları içeren iş birliği: Ekonomik, sosyal ve idari reformlar, bölgede sürdürülebilir ve dengeli ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlayacak şekilde, ülkeler arasında, serbest ticaret alanı oluşturulabilir. Serbest ticaret, adil ve şeffaf bir ortamda gerçekleştirilirse, bölgede demokratikleşmeyi, iyi yönetişimi, şeffaflığı ve hukukun üstünlüğünü pekiştirecektir.

3-Farklı kültürler ve uygarlıklar arasında karşılıklı hoşgörüye dayalı ilişkilerin geliştirilmesi: Bu bağlamda, bölge halkları arasında karşılıklı kültürel ve sosyal değerlerin şeffaf bir ortamda karşılıklı paylaşımı teşvik edilebilir. İnsanların birbirlerini anlaması halinde, karşılıklı hoşgörünün de ortaya çıkacağına olan inanç güçlenir. Bununla birlikte, toplumlar arasında görülen "nefret, kızgınlık, hoşgörüsüzlük" kendiliğinde sönmülenebilir.

4-Günümüzde egemen olan totaliter rejimlerin en geniş anlamıyla demokratikleşmesi. Bu demokratikleşme olmadan daha ileri bir adım atılamaz. Çünkü totaliter rejimlerin amacı, halkın refahı değildir; kendi dar çıkar çevrelerinin refahıdır. Böylesi dar çevreyi temsil eden bir refahın insanlığı barışa ve istikrara kavuşturduğu görülmemiştir.

Çok genel başlıklarla yukarıda sunulan hususlar gerçekleşmeden Ortadoğu için anlamlı ve yaşanabilir bir gelecek hayal etmek mümkün değildir. Dolayısıyla, mevcut çatışmaların sonucu olarak, Ortadoğu halkları, dünyanın en zengin kaynakları üzerinde sersefil yaşamaya devam edecektir.

SONUÇLAR

Ortadoğu, kaynağını tarih ve coğrafyadan, Batı'nın bölge petrolerin kendi denetimi altında tutma isteğinden, bölge devletleri arasındaki siyasal-askeri ve siyasal-ideolojik anlayış farklılıklarından, petrol ve su gibi doğal kaynakların eşit olmayan dağılımının neden olduğu çıkarıcı anlaşmazlıklardan alan çatışmaların kol gezdiği bir bölgedir (Ulman, 1991, s:123). Söz konusu anlaşmazlıkların uzun bir tarihi geçmişe sahip olması, sorunların tarafları olan halklar ve uluslararası kin ve düşmanlık duygularını bilemiş, bu da bölgeye barış ve huzurun getirilmesinde olumsuz bir faktör olarak önemli bir rol oynamıştır. Fakat tüm bu olumsuzluklara karşın, son on yıllık zaman içinde Ortadoğu sorunlarının çözümü konusunda yeni bir tarihsel dönemin başladığını da vurgulamak gerekmektedir.

Her ne kadar Ortadoğu'daki sorunların çözülmesi ve barışın sağlanması girişimlerinden çok kısa bir süre zarfında sonuç alınması beklenmiyorsa da en azından kimi ülkeler arasında doğrudan görüşmelerin başlamış olması, daha sonraki dönemler için tüm bu anlaşmazlıkları barışla çözümünde bir umut ışığı olmaya devam etmektedir (Coşkun, 2022). Aslında Ortadoğu'da yaşanan sorunlar genel olarak bir bütünlük göstermektedir. Örneğin, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerini, Suriye ve Irak ile olan ilişkilerinden, Körfez Savaşı sırasında takındığı tavrıdan ya da su sorunundan ayırmanın olanağı yoktur. Keza uluslararası ve bölgesel bir sorun olarak Kürt sorunu bölgedeki siyasal dengelerden, petrol ve su sorunlarından bağımsız değildir. Bugün İsrail-Filistin sorununun, süper güçlerin bu bölge hakkındaki planlarından ayrı düşünebilmenin olanağı yoktur.

Ancak, günümüzde Ortadoğu'daki sorunların çözülmesi ve barışın sağlanması girişimlerinden çok kısa bir süre içinde sonuç alınması mümkün görülmemektedir. Çünkü emperyal güçlerin çıkar kavgası buna izin vermez. Ancak mevcut durum da sürdürülemez. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün Ortadoğu ülkelerini de kapsayan federasyon ya da konfederasyon türü çabaları, ülkemizde mevcut etnik ve dini kimliklerini de koruyarak, özgür iradeleri ile ayrıştırıcı değil birleştirici ve laik, demokratik, insan haklarına saygılı, evrensel hukukun egemen olduğu bir düzen içinde birlikte yaşamaları koşuluyla yeniden tartışmaya açılabilir. Bu arada Ortadoğu ülkeleri arasında barışı önceleyen görüşmelerin başlatılması gelecek için bir umut ışığıdır. Gerçek barış ise, totaliter yönetimlerin elendiği bir ortamda yeşerir. Ortadoğu halkları, Avrupa Birliği gibi, etnik ve dini kimliklerini de koruyarak, ayrıştırıcı değil birleştirici özgür iradeleri ile adil, demokratik, insan haklarına saygılı laik bir düzen içinde birlikte yaşayabilmenin koşullarını yaratabilirler.

Ne var ki, Ortadoğu ülkeleri, temel sorunların çözümünü öncelikle ele alamamakta ve çözüm önerilerini üretememektedir. Bu durumun en önemli nedeni, demokratik kanalların şeffaf bir ortamda eleştiriye açık olmamasıdır. Dolayısıyla sorunların çözümünde emperyal ülkelerin, bölge ülkelerinden daha etkin bir pozisyon almaları şaşılabilecek bir durum değildir. Ayrıca, Ortadoğu ülkelerinin kendi öznel çıkarlarını gözeterek bölgeye refah getirmesi de mümkün değildir. Bu arada günümüzde halen yaşanan sorunlardan ve çatışmalardan dolayı bazı somut tespitlerin yapılmasında yarar vardır:

1-Ortadoğu'da İslamcılar gerçekten laik, demokratik ve dünyevi bir sistem kuramadılar. Geleceğin inşasında bu tespitin göz ardı edilmemesi gerekir.

2-Etnik ve mezhepsel kimlikler üzerine hiçbir gelecek inşa edilemez. Ayrıca, günümüzdeki İslam dünyasında gelir paylaşımının çok kötü olması nedeniyle kimi gençlerin geleceğe dair umudu tükenme noktasına gelmiştir. Bu dünyaya dair umudu kesilen gençlere, öte dünyaya dair umut vermek daha kolaydır. Radikal İslamcılar yaptığı da tam olarak budur. Radikal İslamcılar, var olan savaş ortamında en yakınlarını kaybetmiş ve yoksulluğun girdabında kıvranan gençleri öte dünyada cenneti vaat ederek kazanmaktadır.

Yukarıda somutlaştırılan sorunların aslında çoğunun etnik ve dini kökenli tarihi sorunlar olduğu açıkça görülmektedir. Etnik ve dini, özellikle mezhepler üzerinden devam eden çatışmalar, sadece bölge halklarına gözyaşı ve mutsuzluk verebilir. Eğer böylesi çatışmalarla insanlığın refaha erişmesi mümkün olsaydı, bu refah daha önce Hristiyan dünyasında gerçekleşirdi. Hristiyanlığın mezhepleri Katolikler, Ortodokslar ve Protestanlar arasında meydana gelen 30 yıl, 100 yıl savaşları sonunda akliselim egemen oldu. Bu savaşlardan sonra Avrupa Halkları '**Aydınlanma dönemi**' yaşayarak, yani karşılıklı saygıya dayalı laik bir düzeni benimseyerek aştılar. Etnik ve dine dayalı sorunlar, ancak insan haklarına saygılı ve demokrasinin içselleştirildiği ortamların yaratılması ile çözülebilir. Ancak, İslamiyet'te, Batı'da yaşanan Aydınlanma (Rönesans) gibi bir dönem yaşanmadı. Temel sorun budur.

Sonuç olarak, Ortadoğu halkları ya hep birlikte birbirine omuz vererek **laik, demokratik ve evrensel hukukun** egemen olduğu sosyal bir düzeni içselleştirerek kuracaklar ya da dünyanın en zengin kaynakları üzerinde, **vekâlet savaşlarının piyonları olarak** sersefil yaşamaya devam edeceklerdir.

KAYNAKLAR

- Abbass, R. A., Kumar, P., El-Gendy, A. 2018. An overview of monitoring and reduction strategies for health and climate change related emissions in the Middle East and North Africa region. Atmospheric Environment (İngilizce). 175: 33-43.
- Akmandor N., 1994. Su Sorununun Fiziksel Boyutları, ("Ortadoğu'da Su Sorunu" kitabının içinde) TESAV Yayınları, 1994, Ankara.
- Alptekin, M. Y., 2022. Ortadoğu'nun Sosyo-Kültürel Yapısı ve Büyük Orta Doğu Projesi (BOP). https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/138176/mod_resource/content/1/ortadogunun_sosyo_kulturel_yapisi_buyuk_ortadogu_projesi.pdf (Erişim: 25 Ağustos 2022).
- Aslan, H. K., 2014. Türkiye ve Ortadoğu İlişkileri: Orta Doğu: Dünü, Bugünü, Yarını. Fatih Gökaydız'ın Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Halil Kürşad Aslan'la yapılan röportaj. Akademik Perspektif, 1, 2, 18-23.
- Ayhan, V., 2015. Ortadoğu'nun Genel Görünümü: Özgürlük ve adalet esaslı bir çözüm gerekiyor: BirGün, Pazar eki, 1 Kasım 2015.
- Balkaş, Ö., 2019. Doğu Akdeniz'de Doğal Gaz Keşifleri, Pazarlama Senaryoları, Enerji Güvenliği ve Jeopolitika. Sunum: 14 Mart 2019, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası – Makaleler, Ankara. https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/9a30643920bb533_ek.pdf
- Coşkun, V., 2022. Ortadoğu'da Genel Sorunlar, s. 373-390 <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/V.Coskun-4.pdf> (Erişim: 25 Ağustos 2022).
- Çağatay, Ö., 2016. Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi? Bilgi (33), 2016 Kış/Winter: 81-102 (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301340>).
- Dağ, A. E., 2014. Ortadoğu'da Küresel 'İç Savaşlar' <https://ordaf.org/ortadoguda-kuresel-ic-savaslar/> (Erişim 25 Ağustos 2022)
- Davutoğlu, A., 2001. Stratejik Derinlik, İstanbul. s. 129-142, 323-453.
- Ete, H. ve Özhan, T., 2008. Kürt Meselesi ve Çözüm Önerileri https://www.researchgate.net/publication/324657152_Kurt_Meselesi_Problemler_ve_Cozum_Onerileri

- Gürbüz A., 1998. Hukuk ve Meşruluk, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Güztoklusu, M., 2013. Atatürk'ün Ortadoğu Projesi: Elcezire Konfederasyonu ve Özdemir Bey'in Filistin Suriye Kuvva-i Milliyesi. Barış Kitapevi, Zafer Çarşısı No 10-11, Yenişehir-Ankara, 272 s.
- Güztoklusu, M., 2015. Kürt sorununda Müdafaa-i Hukuk Çözümü: Musul Özdemir Harekatı ve Süleymaniye Kongresi. 5. Baskı. Barış Kitapevi, Zafer Çarşısı No 10-11, Yenişehir-Ankara, 272 s.
- Hennerbichler, F., 2016. Kürtlerin Kökeni. Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Cilt, 2 Sayı 3, s. 87-119. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319040>
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ortadoğu> (Erişim: 25 Ağustos 2022).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Suriye_%C4%B0%C3%A7_Sava%C5%9F%C4%B1 (Erişim 29 Mart 2023).
- <https://www.tuicakademi.org/ortadoguda-su-sorunu-ve-turk-dis-politikasinda-sinir-asan-sularimiz/#>(Erişim 28 Eylül 2022).
- <https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/orta-dogu-durum-raporu.pdf> (Erişim 28 Eylül 2022).
- <https://www.ensonhaber.com/ekonomi/ortadogunun-enerji-haritasi-2013-09-02> (Erişim: 28 Eylül 2022).
- <https://www.timeturk.com/gundem/analiz-ortadogu-da-su-gerilimi/haber-1697920> (Erişim 28 Eylül 2022)
- Iqbal, J., 2022. Orta Doğu'da vekâlet savaşları ve çıkar ittifakları, BBC Analiz Editörü
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/04/150408_ortadogu_analiz
9 Nisan 2015 (Erişim: 25 Ağustos 2022).
- İlseven N., 1991. Petrol Sorunu, ("Ortadoğu Sorunları ve Türkiye" kitabının içinde), TÜSES Yayınları, İstanbul.
- Juusola, H., 2011. Water Conflicts in the Middle East, ISN, 18 October 2012.
- Global Carbon Atlas, 2021. CO2 Emissions |www.globalcarbonatlas.org. 19 Kasım 2016 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim: 11 Şubat 2021.
- Kalaycı, İ., 2022. Ortadoğu'nun Kült Sorunu- 'Su': Sosyo - Ekonomik ve Jeo - Ekonomik Bir Tahlil. T.C. Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Avrasya Etütleri.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/422089>
- Rencüzoğulları, H. 2022. Kapitalizm ve Ortadoğu. Birgün Pazar eki, s. 6-7.
<https://www.birgun.net/haber/kapitalizmin-krizi-ve-ortadogu-399825> (Erişim: 21.08.2022 09:08).
- Sevinç, C., 2021. Doğu Akdeniz ve Karadeniz'deki Doğalgaz ve Petrol Aramaları ve Bu Alandaki Belirsizlikler, Ortak Akıl Platformu (OAP) Notları.
- Ulman H., 1991. Ortadoğu Sorunları ve Türkiye, TÜSES Yayınları, İstanbul.
- Prashad, V., 2017. Çok Kişisel Bir Barış Çağrısı (Çev. Ömür Şahin Keyif). Bir Gün Pazar eki, 26 Şubat 2017, s. 520, s.9.
- Vikipedi, 2022, https://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Do%C4%9Fu (Erişim: 25 Ağustos 2022).